

SKRIFTER UTGIVNA AV SVENSKA KYRKOHISTORISKA FÖRENINGEN 1:118
PUBLICATIONS OF THE SWEDISH SOCIETY OF CHURCH HISTORY 1:118

Kyrkohistorisk årsskrift 2018

Redigerad av ANDERS JARLERT

Professor i kyrkohistoria vid Lunds universitet

With abstracts/summaries in English

Svenska Kyrkohistoriska Föreningen

MEMBER OF C.I.H.E.C. (COMMISSION INTERNATIONALE
D'HISTOIRE ET D'ETUDES DU CHRISTIANISME)

ARBETSUTSKOTT

Ordförande: Professor Anders Jarlert

Vice ordförande: Docent Stina Fallberg Sundmark

Sekreterare: Fil. och teol. mag. Andreas Wejderstam

Skattmästare: Teol. mag. Carl Sjösvärd Birger

Övriga ledamöter: Professor Martin Berntson, Professor Magnus Lundberg och
Professor Bertil Nilsson

E-post: Anders.Jarlert@ctr.lu.se, Andreas.Wejderstam@teol.uu.se

Webbplats: <http://www.kyrkohistoriska.se/foreningen>

KYRKOHISTORISK ÅRSSKRIFT

Redaktör: Professor Anders Jarlert, Lund

Redaktionssekreterare: Docent David Gudmundsson, Lund (recensioner),
david.gudmundsson@ctr.lu.se

Adress (böcker): Docent David Gudmundsson, CTR, LUX, Lunds universitet, Box 192, 221 00 Lund

(recensioner): Docent David Gudmundsson, david.gudmundsson@ctr.lu.se

(artiklar): Prof. Anders Jarlert, CTR, LUX, Lunds universitet, Box 192, 221 00 Lund,
anders.jarlert@ctr.lu.se

Advisory Board: Professor Ingvar Dahlbacka, Åbo, Professor Dr. Heinrich Holze, Rostock,
Professor Tarald Rasmussen, Oslo.

Webbplats: <http://www.kyrkohistoriska.se/arsskrift>

PlusGiro 37 05 43-1

Medlemsavgift: 275 kronor för fullt betalande, 225 kronor för registrerade studenter och pensionärer.

Vid rekvisition kostar KÅ 275 kronor. Kostnader för porto och emballage tillkommer.

For international subscriptions:

iban: SE13 9500 0099 6034 0370 5431

BIC: NDEASESS (NORDEA)

If you are a (new) subscriber, please send all correspondence to carl.sjosvard.birger@teol.uu.se

Utgiven med anslag från

Samfundet Pro Fide et Christianismo (Nils Henrikssons stiftelse) och Stiftelsens Lindauers fond

Sättning: Daniel Karlsson, PCG Malmö, 2018

Tryck: ÅkessonBerg, 2018

ISBN 978-91-982192-7-2

ISSN 0085-2619

Innehåll

Kyrkohistorisk årsskrift 2018. 1700-talet – på tröskeln till moderniteten (Anders Jarlert)	9
--	---

Artiklar

ERIK SIDENVALL

Frihetens följder. Om tolkningen av Sveriges kristnande under 1700-talet	15
<i>Abstract: How eighteenth-century Swedish historians understood the process of Christianisation</i>	22

HEDVIG SCHÖNBÄCK

1700-talets begravningsplatser – sanitet, arkitektur och stadsplanering	23
<i>Summary: The eighteenth century cemeteries – sanitation, architecture and urban planning</i>	31

MOA AIRIJOKI

Språkliga omplanteringar i Ökenfädernas trädgård. Inledande undersökning av den kopto-arabiska tänkespråkstraditionen med hjälp av en ny kyrkohistorisk databas	37
<i>Abstract: Transplanting Monastic Literature</i>	59

ERIK J. ANDERSSON

Nya Väktaren och andra världskriget	61
<i>Summary: The journal Nya Väktaren on the development in European politics from the rise of German National Socialism 1933 to the end of World War II during 1945</i>	82

Meddelanden och dokumentation

Svenska Kyrkohistoriska Föreningen	85
Stiftshistoriskt symposium i Linköping 2018 (Lars Aldén)	88
Ärkebiskop Söderblom och det anglikanska diakonatet (Bengt Stolt)	89

Recensioner

Allmän kyrkohistoria	95
Nordisk kyrkohistoria	153

RECENSERADE BÖCKER I BOKSTAVSORDNING

<i>Carl Axel Aurelius & Steffen Kjeldgaard-Pedersen, Nåd och frid i Kristus! Martin Luther i ljuset av hans brev.</i> (Sven Thidevall)	114
--	-----

<i>Julia Barrow, The Clergy in the Medieval World. Secular Clerics, Their Families and Careers in North-Western Europe, c. 800–c. 1200.</i> (Anna Minara Ciardi)	102
--	-----

<i>Robert Bartlett, Why Can the Dead Do Such Great Things? Saints and Worshippers from the Martyrs to the Reformation.</i> (Erik Claeson)	100
---	-----

<i>James B. Bell, Anglicans, Dissenters and Radical Change in Early New England, 1686–1786.</i> (Daniel Mladenovic)	126
---	-----

<i>Martin Berntson, Kättarland. En bok om reformationen i Sverige.</i> (Carsten Bach-Nielsen)	163
---	-----

<i>Vito Bianchi, Otranto 1480. Il sultano, la strage, la conquista.</i> (Kari Lawe)	108
---	-----

<i>Gunilla Björkvall, Liturgical Sequences in Medieval Manuscript Fragments in the Swedish National Archives. Reportorial Investigation, Inventory, and Reconstruction of the Sources.</i> (Mattias Lundberg)	157
---	-----

<i>Gunno Brynolphi Blutherus</i> , En kort och enfaldig utfärdspredikan över fru Margaretha Lilia 1646. Red. Johnny Hagberg. (Stephan Borgehammar) 167	<i>Sven Arne Flodell (red.)</i> , Ett hoppfullt tidens tecken. Från elitism till holism. Stiftelsen Sverige och Kristen Tro 1916–2016. (Andreas Wejderstam) ... 216
<i>Erik Bodensten</i> , Politikens drivfjäder. Frihetstidens partiberättelser och den moralpolitiska logiken. (Anders Jarlert) 174	<i>Tord Fornberg (red.)</i> , Skrift och tradition. Katolska perspektiv på bibeltolkning och bibelbruk. (Magnus Evertsson) 142
<i>Jan von Bonsdorff, Ingmar Brohed & Anders Jarlert (red.)</i> , Kyrkobyggnad och kyrkorum. Forskningsfrågor. (Markus Dahlberg) 219	<i>David Gudmundsson, Alexander Maurits & Martin Nykvist (red.)</i> , Classics in Northern European Church History over 500 Years. Essays in Honour of Professor Anders Jarlert. (Yvonne Maria Werner) 146
<i>Christian Braw</i> , Islossningen. Peter Lorenz Sellergrens teologi och hans själavård. (Johan Herbertsson) 178	<i>Joel Halldorf</i> , Biskop Lewi Pethrus. Biografi över ett ledarskap. Religion och mångfald i det svenska folkhemmet. (Carl-Gustav Carlsson) 189
<i>Birgitta Brodd</i> , Ärkebiskop Erling Eidem i kyrkostrid och världskrig. En studie i förhållningssättet till Tyskland under andra världskriget med beaktande av de svensk-engelska kyrkorelationerna 1933–1945 belyst genom tre utrikesdepartement. (Heinrich Holze) 194	<i>Joel Halldorf & Andreas Hedberg (red.)</i> , En annan riktning framåt. Modernitetskritik i Sverige under det långa 1800-talet. (Cecilia Wejryd) 182
<i>Callum G. Brown</i> , Becoming Atheist. Humanism and the Secular West. (Martin Nykvist) 136	<i>Berndt Hamm</i> , Ablass und Reformation. Erstaunliche Kohärenzen. (Birgit Stolt) 112
<i>Jan Brunius</i> , Uppsala stifts herdaminne 1527–1593. Stiftshistoriskt uppslagsverk från missionstid till nyaste tid. Red. Ragnar Norrman. Band IV:3. (Martin Berntson) 116	<i>Carol Harrison, Caroline Humfress & Isabella Sandwell</i> , Being Christian in Late Antiquity. A Festschrift for Gillian Clark. (Ida Olenius) 96
<i>Francesco Buranelli (red.)</i> , Pintoricchio pittore dei Borgia. Il mistero svelato di Giulia Farnese. (Kari Lawe) 110	<i>Christer Hedin</i> , Kristendom. Lära, fromhetsliv och historia. (David Gudmundsson) 148
<i>R. David Cox</i> , The Religious Life of Robert E. Lee. (David Gudmundsson) 133	<i>Christer Hedin</i> , Kristendomens historia i Sverige. (David Gudmundsson) 148
<i>Arthur Einarsson, Börje Karlsson, Nils-Göran Nilsson, Ebbe Ragnarsson & Sven Sjunnesson (red.)</i> , Hus i Guds tjänst. Missionshusens historia inom Evangelisk Luthersk Mission Syds verksamhetsområde. (Carl-Johan Ivarsson) 218	<i>David Hempton & Hugh McLeod (red.)</i> , Secularization and Religious Innovation in the North Atlantic World. (Martin Nykvist) 136
<i>Hanna Enefalk</i> , Svenskarna och deras kyrkor. (Erik Sidenvall) 221	<i>Pavel Otmar Krafl (red.)</i> , Sacri canones editandi. Studies on Medieval Canon Law in Memory of Jiří Kejř. (Anders Winroth) 104
<i>Ann-Ida Fehn & Hedvig Larsson (red.)</i> , Kyrkomödrar. (Katarina Pålsson) 98	<i>Ulrika Lagerlöf Nilsson</i> , Tradition, modernitet och förnyelse. Elisabeth Beskow och hennes författarskap decennierna kring sekelskiftet 1900. (Aud V. Tønnesen) 183

<i>Paul Linjamaa</i> , Valentinianernas evangelium. Gnosticismen och den antika kristna idévärlden i ljuset av texterna från Nag Hammadi. (Antti Marjanen)	95	<i>Volker Reinhardt</i> , Pontifex. Die Geschichte der Päpste. Von Petrus bis Franziskus. (Yvonne Maria Werner)	144
<i>Johannes Ljungberg</i> , Toleransens gränser. Religionspolitiska dilemman i det tidiga 1700-talets Sverige och Europa. (Urban Claesson)	170	<i>Birgitta Rengmyr Lövgren</i> , »Vid betraktande af detta jordiska lifvets förgänglighet...». Oscars församlings donatorer. (Lars Aldén)	193
<i>Christian Lovén</i> , Vårfruberga kloster, 1200-talsjordeboken och godspolitiken. (Carsten Jahnke)	155	<i>Jane Samson</i> , Race and Redemption. British Missionaries Encounter Pacific Peoples, 1797–1920. (Magnus Lundberg)	130
<i>Mattias Lundberg</i> , Martin Luthers egna toner och ord om musik. Källtexter rörande musiken i Wittenbergreformationen i översättning med kommentar och analys. (Sven-Åke Selander)	112	<i>Christina Sandquist Öberg</i> , Senmedeltida textskatt i uppländska kyrkor. Samtliga bevarade språkband med kommentarer och analyser. (Roger Andersson)	159
<i>Göran Malmstedt</i> , En förtrollad värld. Förmoderna föreställningar och bohuslänska trolldomsprocesser 1669–1672. (Niklas Antonsson)	168	<i>Heinz Schilling</i> , Martin Luther. Rebell in einer Zeit des Umbruchs. Eine Biographie. (Martin Berntson)	116
<i>Michael Marissen</i> , Bach & God. (Anders Jarlert) ...	124	<i>Jens Holger Schjørring</i> , <i>Norman A. Hjelm & Kevin Ward (red.)</i> , History of Global Christianity. Vol. I–III. (Magnus Lundberg)	150
<i>Jonas Melin</i> , <i>Fredrik Wenell & David Willgren (red.)</i> , Aldrig mer tillbaka gå. Utmaningar från anabaptismen, reformationens frikyrkorörelse. (Holger Klintenberg)	121	<i>Lennart Sjöström (red.)</i> , Prästliv på olika kontinenter. En vänbok till Sven Arne Flodell. (Ragnar Holte)	201
<i>Hanna Menander</i> , Den goda döden. Arkeologiska studier av gravar och begravningspraxis i S:t Olofkonventet i Skänninge. (Jes Wienberg)	161	<i>Moshe Sluhovsky</i> , Becoming a New Self. Practices of Belief in Early Modern Catholicism. (Magnus Lundberg)	122
<i>Erkki Mörck</i> , »Guds speleman», »Vår herres kantor». Albert Runbäck 1894–1974. (Mattias Lundberg)	200	<i>Maria Sundström</i> , Tångeråsa kyrka – en av Sveriges äldsta träkyrkor. En resa i tiden från 1200-tal till 2000-tal. (Carl-Johan Ivarsson)	156
<i>Kajsa Nyström Rudling</i> , Mellan himmel och helvete. Bemålade kyrktak i Göteborgs stift 1697–1812. (Hedvig Brander Jonsson)	176	<i>Sten Tesch (red.)</i> , Skiftet. Vikingatida sed och kristen tro. Ett mångvetenskapligt perspektiv på kristnandeprocessen i Mälardalen. (Jes Wienberg)	153
<i>Anssi Ollilainen</i> , Bo Giertz om prästämbetet. Uppdragets teologi. (Anders Jarlert)	204	<i>Malcolm Tozer</i> , The Ideal of Manliness. The Legacy of Thring's Uppingham. (Hugh McLeod)	135
<i>Susan Powell</i> , The Birgittines of Syon Abbey. Preaching and Print. (Erik Claesson)	107	<i>Anh Q. Tran</i> , Gods, Heroes, and Ancestors. An Interreligious Encounter in Eighteenth-Century Vietnam. (Magnus Lundberg)	128
<i>Tarald Rasmussen</i> , Hva er protestantisme. (Martin Berntson)	116		

Håkan Tunón (red.), En fullständig svensk hus-
hålds-bok af Reinerus Reineri Broocman. Vol. 1 &
2. (Harry Lenhammar) 172

Cecilia Wejryd, Lagen, synden och väckelsen. Åtta
svenska 1800-talsväckelseledare och moderniteten.
(Alexander Maurits) 180

Dorothea Wendebourg, So viele Luthers... Die
Reformationsjubiläen des 19. und 20. Jahrhunderts.
(Carl Axel Aurelius) 140

Kurt Villads Jensen, Korstågen. Européer i krig
under 500 år. (Andreas Wejderstam) 105

Therese Zachrisson, Mellan fromhet och
vidskepelse. Materialitet och religiositet i det
efterreformatoriska Sverige. (Anders Jarlert) 165

Eva Österberg, Tro, tillit, tvivel. Barn i medeltida
helgonprocesser. (Erik Claeson) 100

Skriftserier och medarbetarförteckning

SKRIFTSERIER

Skrifter utgivna av Svenska Kyrkohistoriska
föreningen.....225
Meddelanden från Kyrkohistoriska arkivet i Lund.
Ny följd.....226
Bibliotheca Historico-Ecclesiastica Lundensis.....226
Acta universitatis upsaliensis. Studia Historico-
Ecclesiastica Upsaliensia.....227
Uppsala Studies in Church History.....228

MEDARBETARFÖRTECKNING.....229

liksom reformprogrammet som sådant blev starkt ifrågasatt.

Besier motiverar sitt val av analysobjekt med att Rosenbergs *Mythus* var tänkt att ligga till grund för en ny nordisk religion som sammanförde nordiska religiösa myter med kristna element och som lyfte fram Martin Luther som en företrädare för »sann kristendom». Rasideologin spelar en central roll i denna nya religion, där den ädla nordiska rasen ställs mot en satanisk judenhet. Besier diskuterar den nationalsocialistiska religionspolitiken, den tysk-kristna rörelsen och den problematiska relationen till den katolska kyrkan. I vissa liberal-teologiska lutherska kretsar fick boken ett positivt mottagande, medan den katolska kyrkan svarade med att sätta den på index över förbjudna böcker och företrädare för bekännelsekyrkan avfärdade den som pseudovetenskap. Boken kom ut i flera upplagor och ses i dag som ett viktigt historiskt dokument.

Sammantaget erbjuder antologin många spännande perspektiv på kyrkohistorien och illustrerar hur fruktbart det är att ta sin utgångspunkt i ett enskilt verk, oavsett om detta kan anses ha klassikerstatus eller inte, och belysa dess kyrkohistoriska relevans och betydelse. Festskriften avslutas med festföremålets digra publikationslista.

YVONNE MARIA WERNER

Samlingsrecension: Kyrkohistoriska översikter

Christer Hedin

KRISTENDOM. Lära, fromhetsliv och historia.

Stockholm: Dialogos 2017, 318 sid.

Christer Hedin

KRISTENDOMENS HISTORIA I SVERIGE.

Farsta: Molin & Sorgenfrei 2017, 318 sid.

Den synnerligen produktive religionshistorikern Christer Hedin utkom 2017 med två översiktsverk om kristendomens historia. Den ena, *Kristendom.*

Lära, fromhetsliv och historia, utgavs första gången 2011 men finns nu i uppdaterad nyupplaga.

Hedin menar att kristendomen ofta beskrivs antingen historiskt eller innehållsligt. I den här boken vill han kombinera perspektiven, därav undertiteln. Boken har därför en sådan disposition att efter ett första »historiskt» kapitel om »Jesus och apostlarna» följer ett kapitel om »Den kristna läran» och ett om »Det kristna livet» innan framställningen åter blir historisk, det vill säga kronologisk.

Själv ser jag inte riktigt en så tydlig uppdelning i böcker som handlar om kristendomens historia respektive innehåll. En bok om det ena måste med nödvändighet även omfatta det andra, menar jag, och exempel på goda sådana böcker finns. Hedins framställning av de båda perspektiven är hur som helst genomgående klar och korrekt. Den stora bredden begränsar naturligtvis möjligheten till fördjupning, men Hedin har en förmåga att uttrycka mycket med få ord. Att viktiga resonemang riskerar att kapas lite i förtid, som det om kanonbildningen i kapitel 1, är undantagsfall.

De tematiska kapitlen om lära och fromhetsliv ger goda insikter om grundläggande kristen tro och praxis. Frågor kring skapelse, frälsning, synd, död, evigt liv, med mera, avhandlas i kapitel 2. Tonen är personlig och pedagogisk. I kapitel 3 beskrivs olika uppfattningar om ämbeten och organisation, gudstjänst och sakrament, livsstil och etik, på ett sätt som fångar karaktären hos olika kyrkor och samfund.

Från kapitel 4 (»Kyrkan i öst och väst») som inleds med de sju ekumeniska koncilierna och slutar med 1400-talet är dispositionen åter huvudsakligen kronologisk. Fast här visar Hedins egen framställning att historia utöver den yttre relationen till det omgivande samhället också är den inre utvecklingen av lära och liv. Västkyrkan och Östkyrkan behandlas under olika delrubriker men relationen dem emellan får stort utrymme. Överhuvudtaget är den geografiska bredden stor.

Reformationen i Tyskland ges i kapitel 5 (»Reformation och konfessionella konflikter») lite mindre utrymme än vanligt i böcker av detta slag, särskilt Luthers liv och de yttre händelserna i den evangeliska

reformationen. Zwingli och Calvin, reformerta och anglikaner och baptister, liksom katolska kyrkan uppmärksammas i gengäld lite mer. I kapitel 6 (»Den nya tidens utmaningar») förs ett resonemang kring pietismens gentemot Luther förändrade uppfattning om vad »tro» innebär. Detta är ett bärande tema i boken *Kristendomens historia i Sverige*, och jag återkommer till det nedan. I kapitel 6 redogörs också för upplysningen, den allmänna idéhistoriska utvecklingen, de politiska ideologiernas framväxt och hur kristendomen förhöll sig till dessa, och vice versa.

Kapitel 5 och 6 handlar enbart om Västkyrkan. I det avslutande kapitel 7 (»Mångfald, mission och ekumenik») återvänder författaren först till Östkyrkan och framför allt den ryska kyrkan, som får en relativt utförlig och mycket välskriven skildring. Här nämns även andra ortodoxa kyrkor medan de orientaliska kyrkorna får ett begränsat utrymme. Kina och Japan nämns i ett avsnitt om kristen mission. Utvecklingen i den katolska kyrkan och protestantismen förs ända fram till 2017. Sverige nämns sällan i boken men kommer bland annat på tal med anledning av hur protestantiska väckelser kan växa fram och skifta form, liksom i skildringen av den moderna ekumeniken. Hedin betonar här att kristendomen alltid präglats av mångfald, men att inställningen till detta tagit sig olika uttryck.

Trots faktarikedom och de förenklingar som formatet framtvingar finns få tveksamheter kring stoffurval eller sakförhållanden. När skillnader mellan kyrkor och samfund förklaras helt kort kan det ibland bli lite oklart vilka som egentligen avses, exempelvis angående konfirmationen (s. 90–91). Jag är inte helt bekväm med att Speners pietism kallas Hallepietism (s. 207). Och kanske tyngden i mordet på Oscar Romero hade blivit tydligare om han benämnts ärkebiskop och inte sjukhuspräst (s. 259). Under rubriken »Mer att läsa» hade jag gärna sett några fler nyare titlar. På det hela taget är detta randanmärkningar i en mycket välskriven och användbar bok.

Ett utmärkt komplement till den vittblickande *Kristendom* är *Kristendomens historia i Sverige*. Även detta är en översikt målad med breda pensel-

drag, samtidigt som det är en ovanligt tesdriven och argumentativ sådan.

Utgångspunkten är David Thurfjells uppmärksammade bok *Det gudlösa folket* från 2015. Thurfjell pekade där på att det i Sverige idag tycks råda en mycket snäv syn på vad det innebär att vara kristen – att det ställer stora krav på instämmande i kyrklig lära och deltagande i kyrklig verksamhet. Många som är döpta, medlemmar i en kyrka och uppmärksammar kristna helger räknas inte som kristna, och framför allt: räknar inte sig själva som kristna. Detta belyser enligt Hedin en uppdelning mellan en »kristen elit» och de »vardagskristna». I den här boken söker han de historiska rötterna till denna uppdelning. Ansatsen har resulterat i en bok med tydliga linjer och driv i framställningen.

Den övergripande dispositionen är fyrdelad: 1. »Medeltidens nationsbygge», 2. »Reformation och renlärighet», 3. »Frihet och splittring», och 4. »Mångfald och sekularisering». Här återfinns de hållpunkter man kan förvänta sig i en kyrkohistorisk översikt, med sina mer eller mindre givna händelser, personer och längre utvecklingslinjer, fast med några ovanliga drag i framställningen.

Som framgår av rubriken är »nation» ett viktigt begrepp i det första kapitlet. Kristendomen diskuteras här som ett led i ett nationsbyggande redan från 1200- och 1300-talen, på ett sätt som annars är mer vanligt när man talar om 1500- och 1600-talen. Dessa resonemang hade gynnats av tydligare bestämmningar av begrepp som *nation*, *folk* och *Sverige*. Men de kyrkohistoriska sakförhållandena är korrekta och välbeskrivna.

Reformationsskedet tecknas relativt kortfattat och huvudsakligen utifrån regenterna. Ibland leder det höga tempot och strävan efter enkelhet till att precisionen går förlorad, som när Karl IX kopplas till freden i Stolbova (s. 292), men oftast präglas texten av både klarhet och elegans. Samtidigt finns vissa frågetecken kring skildringen av den tidigmoderna lutherdomen. Treståndsläran beskrivs missvisande som en tredelad hierarki i form av de styrande, kyrkan och alla andra, ungefär som de fyra riksdagsstånden. I en diskussion om lagens tredje bruk omtalas helt korrekt att en kalvinsk syn kom att påverka luthersk-pietistisk fromhet genom

tanken om helgelsen. Däremot omtalas (till skillnad från i *Kristendom*) här inte Melanchthons uppfattning om lagens bruk, vilken bara var en av flera punkter på vilka han skilde sig från Luther på ett sätt som hade stor betydelse för kyrkan i Sverige.

Pietistisk fromhet får i linje med bokens tes stort utrymme. Det är nämligen till pietismen som Hedin (och Thurffjell) spårar den snäva definitionen av vad det innebär att vara kristen som präglar Sverige idag. Inte minst framhåller Hedin – helt riktigt, tror jag – att ordet »tro» skiftade betydelse med pietismen: Medan Luther med tro menade tillit och förtröstan, blev det i pietismen fråga om ett försanthållande (vilket framhålls också i *Kristendom*). Samtidigt hade ett drag av känslösam fromhet från den katolska tiden bevarats och fortlevt i det protestantiska Sverige, inte minst genom andaktslitteraturen, parallellt med en mer kunskapsinriktad och institutionell sida. I pietismen ställdes krav på både känslösam upplevelse och dogmatiskt försanthållande vilket skapade den uppdelning mellan troende och namnkristna som präglade 1800-talets väckelser (exempelvis med krav på rena nattvardsbord). Den pietistiska skiljelinjen mellan sant och falskt kristna inskräpades av frikyrkorna men vann gradvis erkännande i alla läger, även bland »den kristna eliten» inom Svenska kyrkan och, menar Hedin, inte minst bland icke-kristna, som paradoxalt nog inte sällan var de som hade snävast syn på vad det innebar att vara kristen.

Frikyrkornas utmaning mot statskyrkan och dess varierande reaktioner i form av exempelvis ungkyrkklighet, högkyrkklighet och folkkyrkklighet dominerar framställningen av de senaste 150 åren. En modern folkkyrkotanke beskrivs som att kyrkan ska vara »en sorts sprinklersystem, som erbjuder Guds nåd, står till allas förfogande och träder i funktion i nödsituationer» (s. 302). Hedin menar att Svenska kyrkan idag snarast liknar en medlemsförening enligt frikyrkomodell. Ska den inte tappa ännu mer mark bör den, menar han, i större grad vända sig till den stora grupp vardagskristna som ser välvilligt på kyrkan men vill ha låga ingångströsklar vad gäller tro och deltagande.

Ingen av de två böckerna riktas till en tydlig målgrupp, mer än att Hedin i *Kristendomens historia*

i *Sverige* vänder sig till »den som idag vill förstå det andliga läget i Sverige». Ingen av dem är alltså uttryckligen ämnad som lärobok. Men som grundläggande introduktion till kristendomen inom exempelvis lärarutbildningen skulle de kunna vara användbara, särskilt *Kristendom. Lära, fromhetsliv och historia*. Och som lättläst översikt med klara argumentationslinjer övertygar även *Kristendomens historia i Sverige*.

DAVID GUDMUNDSSON

Jens Holger Schjørring & Norman A. Hjelm (red. vol. I–III) samt Kevin Ward (red. vol. III)

HISTORY OF GLOBAL CHRISTIANITY.

Vol. I: European and Global Christianity, ca. 1500–1789, 457 sid.

Vol. II: History of Christianity in the 19th Century, 346 sid.

Vol. III: History of Christianity in the 20th Century, 526 sid.

Leiden & Boston: Brill 2017–2018.

Under 2000-talet har det kommit ett ökande antal engelskspråkiga kyrkohistoriska översiktsverk med titlar som innehåller ord som »Global Christianity» eller »World Christianity». Böcker på andra språk använder inte sällan motsvarande begrepp. Att finna lämpliga svenska översättningar är inte helt enkelt. »Global kristendom», »global kyrkohistoria» eller »världskristendom» verkar något krystade, åtminstone som ämnesnamn, och de har heller inte slagit igenom på bred front. Och att tala om »den världsvida kyrkan» passar bättre från predikstolar och vid högtidliga vänförsamlingsmöten än i akademiska sammanhang.

Ett problem med ett ord som världskristendom är dessutom att det ofta blir något av en parallell till det som brukar kallas världsmusik, vilket brukar referera till musik av någorlunda traditionellt slag som skapats i andra delar av världen än Västeuropa och Nordamerika; musik som är »etnisk». I engelskspråkiga länder är det dessutom det ämne som tidigare benämndes Mission Studies eller Missio-